

Lugupeetud Sotsiaalminister Karmen Joller

3. juuli 2025

Mitmed Eesti vabaihendused on saanud võimaluse avaldada arvamust “Soolise ebakõla kohta otsuse tegemise tingimused ja kord” määruse eelnõu kohta. Kuna inimese soolise identiteediga seotud ühiskondlikud ja juriidilised küsimused on tihedalt seotud inimõiguste ja inimeste võrdse kohtlemisega, soovime omalt poolt saata ka võrdse kohtlemise võrgustiku seisukohad.

2013. aastal loodud võrdse kohtlemise võrgustik koondab vabaihendusi, mille üks põhitegevusi on seista oma sihtrühma võrdsete õiguste tagamise eest. Üle üheteistkümne aasta on võrgustiku üks peamisi huvikaitse eesmäärke olnud tunnuste hierarhia kaotamine võrdse kohtlemise seaduses ja kõikidele vähemusgruppidele ühetaolise kaitse tagamine. Lisaks oleme seisnud inimõiguste ning vähemuste ja haavatavate gruppide eest mitmetes teistes valdkondades, mis otsesemalt või kaudsemalt on võrdse kohtlemisega seotud.

Täna Eestis soolise ülemineku valdkonda reguleeriv määrus pärineb juba aastast 1999 ja on aegunud ning otseselt vastuolus inimõiguste põhise lähenemisega. Seega tunnustame, et riik on uue eelnõuga asunud soolise ülemineku teemat konkreetsete sammudega õiguslikult reguleerima. Küll aga leiame, et mitmed sätted vajavad täiendavat selgitamist, täpsustamist ning muutmist. Oluline on ka arvesse võtta vahepealseid ühiskondlikke arenguid - kui varasemalt on soolise ülemineku puhul valdavalt lähtutud meditsiinilisest vaatenurgast, siis täna on ka Eestil aeg edasi liikuda käsitluse juurde, mille keskmes on inimese enesemääramise õigus. Lisaks näitavad uuringud, et alates 2021. aastast on Eestis transsoolisust vastuvõetavaks pidajaid enam kui vastuvõetamatuks pidajaid, varasemalt on see olnud vastupidi¹.

Euroopa tasandil on Euroopa Inimõiguste Kohus oma kohtuotsustes korduvalt tõdenud, et inimese soolist identiteeti kaitseb Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) ning sellest tuleneb ka enesemääramise õigus (näiteks kaasustes B. vs Prantsusmaa, 1992 Goodwin vs Ühendkuningriik, 2002). Samuti on oluline, et riik ei diskrimineeriks soolist üleminekut läbinud inimesi (A.M. ja teised vs Venemaa, 2021). Kuna Eesti on uue eelnõuga astumas olulist sammu ühe vähemusgrupi võrdsete õiguste tagamisel, on selle väljatöötamisel eriliselt oluline arvestada nii sihtgrupi enda arvamus kui ka laiemalt inimõigustest tulenevate põhimõtetega, eriti enesemääratlusel põhineva sooandmete muutmise süsteemi rakendamisel.

Samas tuleb lisaks Euroopa kontekstile võtta arvesse ka meie oma põhiõigusi. Juhimegi seega Teie tähelepanu järgmistele Eesti Vabariigi põhiseaduse sätetele, millega on uus eelnõu potentsiaalselt vastuolus:

¹ Turu-uuringute AS uuring, aprill 2024, lk 39-40 https://humanrights.ee/app/uploads/2023/05/2023-04-LGBT-aruanne_avaldamine.pdf

§ 12 Võrdsus seaduse ees ja diskrimineerimiskeeld

Põhiseaduse § 12 keelab diskrimineerimise muu hulgas soo ja "muude asjaolude" alusel. Määruse eelnõu kehtestab transinimestele spetsiifilisi, piiravaid ja koormavaid tingimusi tervishoiuteenustele ligipääsemisel, mida teiste inimrühmade puhul ei nähta ette (nt kohustuslik psühhiaatriline ekspertiis, arstliku komisjoni heakskiit). See kohtleb transinimesi ebaõiglaselt ja võib kujutada endast põhiseadusvastast diskrimineerimist.

§ 28 Õigus tervise kaitsele

Igaühel on õigus tervishoiuteenustele. Kui juurdepääs transtervishoiule nõuab ebaproportsionaalseid ja pikaleveninud protseduure, võib see olla vastuolus õigusega saada takistusteta terviseabi. Eriti arvestades, et transtervishoid on Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) hinnangul oluline osa inimese terviklikust heaolust.

§ 26 Õigus eraelule ja enesemääramisele

Transinimese sooline identiteet kuulub eraelu puutumatus kaitse alla. Kohustuslik ekspertiis ja ametkondlik kinnitus enesemääramise kohta riivab seda põhiõigust. Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt märkinud, et riikidel tuleb tagada juriidilise soo tunnustamine viisil, mis austab isiku enesemääramise õigust ja ei tekita alandavat või ülemääraselt pikka menetlust.

§ 10 inimväärikuse austamine

Põhiseaduslik kord on rajatud inimväärikuse kaitsele. Tingimused, mis seavad inimese enesemääratluse ja identiteedi kahtluse alla, võivad alavääristada inimest ning nõrgestada tema võimalusi elada turvalist ja täisväärtuslikku elu. Transinimeste identiteedi kahtluse alla seadmine meditsiiniliste või ametkondlike protseduuride kaudu alandab nende inimväärikust.

Eelpool öeldut arvesse võttes toetame oma võrgustiku liikmete Eesti Transinimeste Ühingu ja Eesti LGBT Ühingu poolt Teile esitatud nende organisatsioonide peamisi seisukohti:

1. Määruse eelnõu on praegusel kujul vastuolus inimõiguste üldpõhimõtetega, Eesti kehtiva õigusega ja diskrimineerib transinimesi nende soolise identiteedi tõttu.
2. Ükski meditsiiniline protseduur ei tohi olla transinimestele kohustuslik.
3. Soolise ebakõla tuvastamise tingimused on aegunud ja vastuolus rahvusvahelise meditsiinilise praktika ja teadmisega ning inimõigusnormidega.
4. Soo tunnustamise eelduseks ei tohi olla psühhiaatri hinnang.
5. Sooandmete muutmine peab olema ligipääsetav, kiire ja inimväärikust austav.
6. Soolist üleminekut toetav kirurgia peab olema Tervisekassa tervishoiuteenuste loetelus.
7. Määrus võiks sisaldada regulatsiooni arstliku ekspertiisikomisjoni otsuse vaidlustamiseks.

Lisaks esitatud loetelule on valdkonna murekohaks, et Eesti kõrgharidusasutused ei ole hetkel suutelised võimaldama tudengitel nime ja soo muutmist õppeinfosüsteemides enne, kui need andmed on ametlikult riiklikus registris muudetud. See piirang tuleneb asjaolust, et vastav muudatus on Haridus- ja Teadusministeeriumi pädevuses ning õppeasutustel puudub iseseisev otsustusõigus nimetatud küsimuses. Palume riigil mõelda ka lahendustele selles küsimuses.

Loodame, et võtate meie soovitusi arvesse ja oleme võrgustikuna samuti valmis alati kaasa mõtlema transinimeste võrdse kohtlemise teemadel Eesti ühiskonnas. Lisaks tuletame meelde, et Transinimeste Ühingul ja Eesti LGBT Ühingul on transinimeste huvikaitse organisatsioonina olemas kõige päevakajalisem ja sisulisem info transinimeste olukorra ja vajaduste kohta Eestis.

Lugupidamisega võrdse kohtlemise võrgustiku liikmesorganisatsioonid:

Eesti Inimõiguste Keskus
Eesti LGBT Ühing
Eesti Noorteühenduste Liit
Eesti Pagulasabi
Eesti Puuetega Inimeste Koda
Eesti Vegan Selts
Eesti Üliõpilaskondade Liit
Lastekaitse Liit
Naiste Tugi- ja Teabekeskus
Oma Tuba (Feministeerium)
URALIC Keskus

Lisainfo: Kelly Grossthal (kelly.grossthal@humanrights.ee), Eesti Inimõiguste Keskus